

RECENZE – BOOK REVIEW

Tomáš Garrigue Masaryk, *Univerzitní přednášky I. Praktická filozofie*, Spisy TGM 4, eds. J. Gabriel – M. Jelínek – H. Pavlincová – J. Zouhar, Praha: Ústav T. G. Masaryka – Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2012, 471 s.

Především: Velkolepě připravená edice Spisů T. G. Masaryka (pod záštitou Ústavu T. G. Masaryka a Masarykova ústavu a Archivu AV ČR) se blíží ke svému zakončení. K dovršení tohoto jedinečného počínu (a zároveň po generace nesplaceného dluhu) chybí vydat do souboru 36 knih ještě 8 svazků. Tím 28. vydaným dílem se staly Masarykovy univerzitní přednášky! (Ten vykřičník ještě ospravedlním později.) Navíc ta římská jednička naznačuje, že kromě nynějšího 4. svazku Spisů TGM a 17. svazku (s přednáškami a studii z let 1882 až 1883) dojde k vydání ještě dalších souborů přednášek prof. Masaryka z doby jeho působení na tehdejší české větvi Karlo-Ferdinandovy univerzity. Dnes, zhruba 130 let od počátku Masarykova univerzitního působení v Praze, nás už zřejmě ani v nejmenším nenapadne, že tehdy neexistovaly možnosti elektronického záznamu. Kdo by čekal, že již tehdy někdo pořídí aspoň těsnopisný záznam; jak se to stalo zrovna s cykly z univerzitních „běhů“ let 1884–1885 a 1898–1899. Iničiátory těchto záznamů zůstali pro nás anonymní. Ediční poznámky se v obou případech zmiňují o zajímavých detailech. Celý nyní uváděný 4. svazek Spisů TGM pečlivě připravili k vydání (v abecedním pořadí) Jiří Gabriel, Milan Jelínek, Helena Pavlincová a Jan Zouhar. Sponzorský příspěvek Nadace PRECIOSA.

(Bez jedné – podle mého soudu závažné – poznámky mohu stěžejí pokračovat v referování o knize. Týká se nejen dnešního českého

pravopisu. Jde mi o možný svár mezi grafikou a jejím fonetickým záznamem, včetně následné sémantiky. Vyslovujeme sice „filoZofie“, ale ono je něco zcela jiného řecké „sofia“, a opět – kupodivu – „ζῳφος“, tedy **s psaným „z“** na začátku, s významem např. „mrákota“, „temnota“, „večer“ apod. – Aníž bych to teď chtěl dále rozvádět. Budu ve svém textu dále psát „filoSofie“; tak to psali – **s náležitým „s“** uprostřed slovní složeniny – také jeho tehdejší žáci. Nikoli tak, jak to – s respektem k dnešní běžné normě a k dohodnutým edičním zásadám – dali do tisku vydavatelé.)

Citovaný svazek – jak již víme – obsahuje dva cykly univerzitních přednášek, jež od sebe dělí 14 let. Oba komplety spojuje víceméně stejná tematika. V obou souborech se jedná o praktickou filosofii; tedy spíše než teoreticky pojatá etika byla vytčena bezprostředněji (a naléhavěji) prakticky pojatá morálka a mravnost. Automaticky si asi pomyslíme, že v takovém případě nutně dojde také k výrazné aplikaci přinejmenším konkrétních zřetelů sociologických a politických; nikoli jen a především pouze abstraktně „filosofických“. Ten první zařazený cyklus přednášek má ve svém záhlaví přímo vytčeno „Praktická filosofie na základě sociologie“. Druhý soubor má předznamenáno jenom stručně „Etika“; jeho dávnými bezprostředními adresáty byli tehdy vesměs studenti práv.

Uvedme stručně a jen rámcově ten první text. Tvoří jej 114 paragrafů. A i když má jít o jisté „duševně“ registrovanou tematiku, celý výklad byl Masarykem rozčleněn na dva nestejně rozlehle oddíly; přičemž vyšel z faktorů přírodních. Vytkněme aspoň některé z nich. Masaryk si všiml vlivů ročních dob na psychiku, také „působení“ půdy nebo vody, rostlin a zvířat, potravy, nebo přírody obecně. Jako otázku zařadil (již tehdy!), zda se vliv přírody nějak mění. Nato, ve druhém oddílu svého výkladu, v celkem třech navazujících částech

(dále rozčleněných na kapitoly, případně podkapitoly, vždy s řadou paragrafů), Masaryk podrobně analyzoval působení člověka na člověka. Vyšel z problematiky jedince, rodiny, a poté společnosti. V té první části rozebral pojem individua a jeho vlastností. Porovnal city s vůlí, přičemž neopomněl podtrhnout převahu jejich „nižších“ složek, včetně egoismu, chybného usuzování a „hříšného“ konání. Druhá část jednající o rodině se skládá ze dvou kapitol. V devíti paragrafech se Masaryk nejdříve zabýval řadou sexuálně podmíněných aktivit, včetně pohnutkami ke šátkům, rozvodu, potraty či vražděním dětí, ale i prostitucí. Nezapomínejme na zcela jinak založené civilní a laické zázemí k této akademicky už tehdy Masarykem traktované tématice. Společnost byla v poslední třetině 19. století stále velmi prudérní, ne-li navíc přesvědčená, zvláště jednostranně vůči ženám (nikoli sám Masaryk!). Ve druhé kapitole této části se Masaryk specificky a podrobně zabýval rodinou; a to jak historicky (mj. i Masarykovou vlastní teorií vývoje rodiny; viz § 44), tak analýzou jejích různých forem. Sám jako otec rodiny také neopomněl připojit paragraf o vztahu rodičů a dětí, anebo dětí v rodině navzájem (ještě byly běžné rodiny s nesrovnatelně větším počtem dětí, než je tomu dnes; přímo Masarykovi jako tehdejší „střední“ třída měli čtyři děti). Nechybí paragraf o postavení ženy. (Asi je nutné připomenout, že v průmyslově rozvinutých státech se ženám podařila emancipace teprve po 2. světové válce a že dosud není obecně jasno, v čem má – či měla by – spočívat rovnost obou pohlaví. Přitom dosud stamiliony žen v různých oblastech světa jsou v podruží stále patriarchálně se profilujícími společenstev. Existují státy např. v Africe, kde třeba 14leté děvče reprezentuje 150 i více krav [nepřeháním!] od stárnoucího, ale movitého ženicha; a nechce-li se nechat takto „provdat“, může také být – beztrně [a exemplárně] – ubito klacky pro svou „tvrdohlavost“. Jinak se pak nestane v 21. století v této sféře života v uvedené oblasti zatím nic.) Masaryk se samozřejmě zabýval v této souvislosti také postavením dětí v rodině.

Třetí a poslední část prvního přednáškového kompletu má nadpis „Společnost“. Je rozvrstvena na tři úseky ve dvou kapitolách.

V té prvé Masaryk v části „A“ probírá teorie o vzniku společnosti a v části „B“ principy její organizace. Část A vrcholí rozborem otázky, zda je, či není společnost „organismem“ (s kritikou Spencerovy koncepce). Obšrná a obsažná část B kromě dalších závažných otázek si všímá mj. role sympatie či rozumu ve společenské rovině, dělby a organizace práce (včetně vlády jako její centrální složky), řadou hodnot, které se přitom mohou uplatnit (práce praktická, teoretická, umění, mravnost), ale také je do výkladu zařazena moc duchovní a světská, včetně problematiky míru a války (s vyústěním v problematice společenského konsensu). V druhé kapitole, o 28 paragrafech, je dlouhý výčet témat, která jsou stále živá, ne-li problematická, a stále rozmanitě „diskutabilní“. Každý z těch paragrafů by určitě stál za aspoň „odstavček“ komentáře. Omlouvám se za pouhý výčet některých tam uvedených námětů. Masaryk vyšel z problému veřejného mínění, nastínil některé teorie státu a jeho „suverenity“ (včetně „vůdcovského“ principu), upozornil na význam ústavy a zákonů, vytkl tehdy zvláště citlivý vztah mezi mocí duchovní a světskou, zabýval se i problematikou majetkovou, mobilitou obyvatelstva, věkovým jeho rozložením, rasovými a jazykovými problémy (včetně možného křížení v obyvatelstvu), s vyústěním v „mezinárodnosti“ a „všelidskosti“. Celý ten cyklus témat má zjevnou logickou rozčleněnost. Text svědčí o hluboké znalosti „odborné literatury“ (jak se o ní někdy jen tak abstraktně a paušálně mluví); v Masarykově případě zcela samozřejmě podložené zdroji především z různých cizích jazyků (včetně krásné literatury!) nebo ilustrujícími statistikami, což určitě nebylo v tehdejších českých poměrech běžné.

Zkusme si obdobně všimnout druhého souboru přednášek. Je opět rozčleněn na „tři“ části. Prvý oddíl byl zaměřen na teoretické základy etiky; počínaje teorií poznání a s navázáním na rozmanité principy a kategorie, jimiž se etika zabývá. Když se obšrněji zabývá vůlí, neopomene analyzovat stále živou problematiku determinismu vůči indeterminismu. Dokonce se samostatně rozepisuje také o sugesci. (Hodí se připomenout, že Masaryk málem dvě desetiletí předtím, ještě když byl docentem ve Vídni, napsal také první české pojednání

o hypnóze.) V rámci teoretického zaštitění etiky text naléhavě upozornil na její světonázorové zařamování, ať už psychologicky, nábožensky anebo sociálně-politicky. I dnes se aktuálně budou číst odstavce o komunismu a socialismu anebo konzervatismu a radikalismu, ne-li o poměru politiky a etiky. (V tom posledním případě bychom dnes asi místo o „etice“ mluvili a psali spíše o nemálo problematické „morálce a mravnosti“ ve společnosti, že? Výraz „etika“ má stále pečeť něčeho jen akademicky teoretického.)

Druhý oddíl z těch tří byl nadepsán „Pojednání o štěstí“. Byl rozdělen na část teoretickou a speciální; ta speciální má opět dvě pododdělení, nahlíženo z fyzického nebo psychického hlediska. Když je řeč o jídle a pití, je zde samozřejmě uveden i alkoholismus. Mluví-li se o těle, kromě starosti o zdraví v širším smyslu Masaryk píše také o sportu, hrách a zábavě (a také přímo o „sokolování“). Nezapomeňme, pod jakým záhlavím se pojednává o vzdělávání; hned následuje kritika „přepjatého intelektualismu“. Také degenerace a možná regenerace jdou tematicky ruku v ruce; a rovněž konkrétně ve směru zároveň k obrození národnímu (ovšemže bez šovinismu). Není možné přehlédnout, když se Masaryk naléhavě obracel k těm tehdy mladým lidem ve školních škamnách: „Není to paradoxon, když pravím, že již každý mladý člověk, že většina z vás již vychovává budoucí generace, **že již teď vychovává své děti**; to jsou zárodky, co teď děláte, které se kladou pro budoucí“ (s. 378; tučně MD). Abychom snad nezapomněli, že kromě kritiky směrem ven k anonymnímu množství jsme tu sami jako podílníci na příštím osudu této republiky...

Následuje třetí oddíl, pojednávající o některých problémech, s nimiž jsme se měli příležitost seznámit již v rámci prvního přednáškového cyklu. Těch témat je deset: O životě společenském. O přátelství. O manželství a rodině. O dětech a dospělých. O pohlavní výchově a mravnosti. O ženské otázce. O vlivu vývoje společnosti na rodinu. O prostituci. O vině a trestu. O charakteru. — Chci ocitovat aspoň jednu větu: „Je tedy **rodina skutečnou**, pravím to, skutečnou jednotkou sociální a **škola sociálního života**“ (s. 386; tučně MD). Určitě bychom se měli k takovým

námětům po těch – dnes již 115 – letech pokorně vracet.

Při příležitosti tak pozdě (byť konečně!) spláceného edičního dluhu vůči ochranné známce „TGM“ nebylo možné psát běžnou „recenzi“. Ani jsem nemínil nikoho otloukat citáty. Snad se mi navíc taktó (byť hrozně povrchně) podařilo upozornit na to, že způsob, jakým Masaryk oslovoval své tehdejší posluchače (tehdy stěží již také „posluchačky“!) je stále inspirující a moderní. Protože angažovaně vtaující do žhavé tematiky. Umíme taktó tematicky naléhavě připravovat své přednášky, svou výuku? Umíme taktó – pokud jsme pedagogy – vést svým příkladem také na nižších stupních školského systému? A umíme být ohnisky „sociálního života“ také ve svých rodinách? (Ne že by mělo stačit jen si o tom počíst!) Aneb: Masaryk stále živý a podnětný...

(Navazuji na druhý zazávkovaný odstavec tohoto textu. Teď jen ke vztahu grafiky a fonetiky; tam, kde v obou jazycích disponujeme obdobnými grafickými možnostmi. Proč nepřepisovat z řečtiny třeba „zóon“, když v řečtině je dvojí „o“ a my disponujeme graficky zrovna čárkou? Proč nezůstat pokorně třeba u psaní „theos“, když v řečtině „t“ je něco jiného než „th“? Copak se běžně na nepřesně vyklikanou adresu doklikáme? Nejde zde o prkotinu. To snad dokládá i ten shora uvedený příklad s „filosofii“.)

Budme vděční připravovatelům Masarykových *Univerzitních přednášek I* za možnost mít taktó – byť s velkým odstupem času – čtenbou zde stručně připomínaného souboru dvou Masarykových přednáškových cyklů zcela jedinečnou příležitost „jako by“ zasednout do lavice v univerzitní posluchárně a naslouchat jeho naléhavě formulovaným argumentům. Nenechte si tuto určitě nečekanou příležitost ujít!

Miloš Dokulil

Jean-Paul Cointet, *Hippolyte Taine: Un regard sur la France*, Paris: Perrin 2012, 425 s.

Hippolyte Taine (1828–1893) patřil ve Francii 19. století k významným kulturním